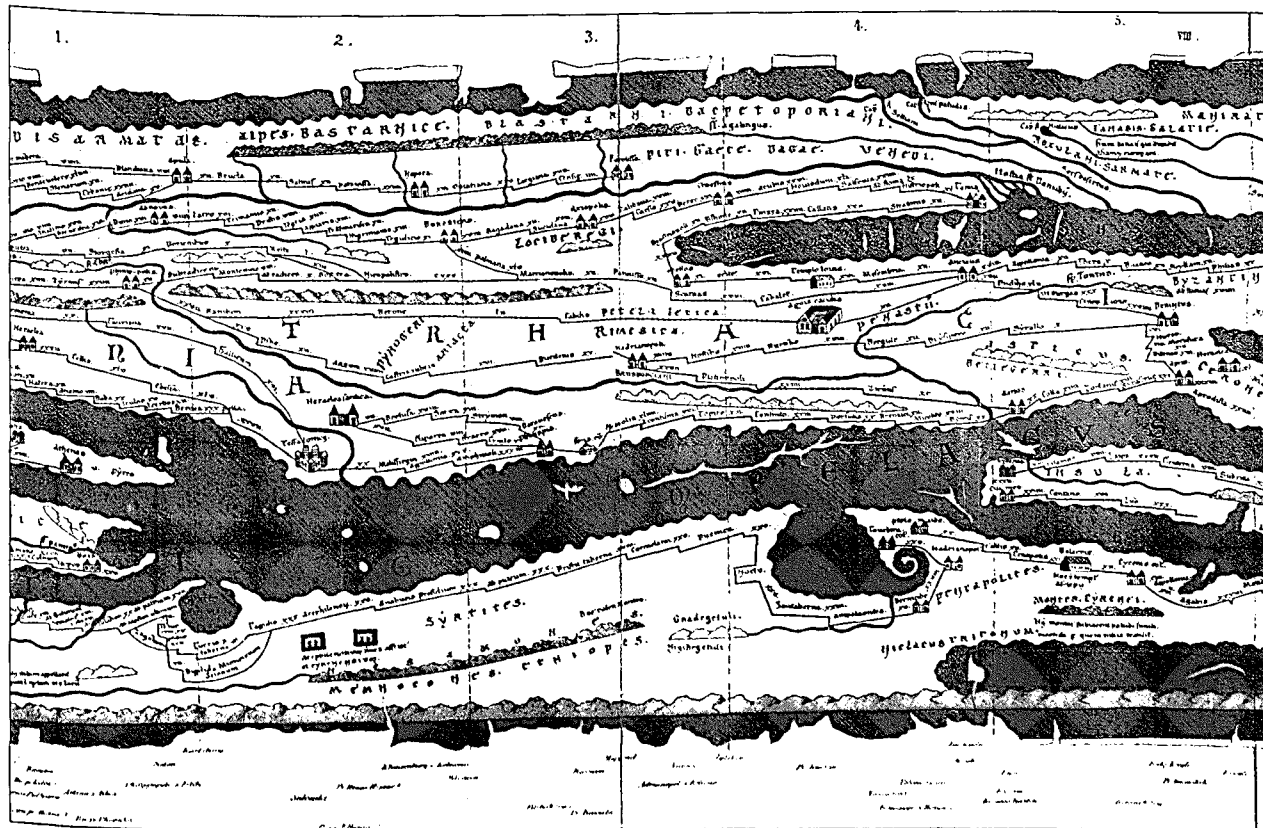

SĖLIŲ PAMINKLAI LIETUVOJE

VYTAUTAS KAZAKEVIČIUS

IVADAS

Sėliai – viena iš mažiausiai pažįstamų baltų genčių, gyvenusių dabartinėse Lietuvos ir Latvijos teritorijose. Rašytiniuose šaltiniuose jie minimi jau III amžiuje. Romėnų vandens kelių žemėlapyje „Tabula interaria Peutingeriana“, kuris sudarytas III ar IV amžiuje ir kurio galbūt X–XII amžių kopija išliko, minima sėlių upė *Fliuvius Selliani*. Dabar ji tapatinama su Dauguva. Šio vandens kelio pradžia ir pabaiga pažymėta *Caput Fliuvius Sellianus* (Miller, 1888) (pav. 1). Kituose istoriniuose dokumentuose sėlių vardas tarp kitų baltų genčių vardų aptinkamas tik XIII amžiaus pradžios įvykių aprašymuose. Henriko Latvio „Senosios Livonijos kronikoje“ (Henricus de Lettis *Chronicon Livonicum vetus continens res gestum trium primorum episcoporum*) (1208–1225 metai) sėliai vadinami lotyniškai *Selones*, jų žemė – *Zelen* (Latvis, Vartbergė, 1991, p. 171). Minimas svarbus sėlių centras Sėlpilis (*Castrum Selonum*), esantis kairiajame Dauguvos krante, dabartiniame Jekabpilio rajone, kur buvo patogi brasta persikelti per Dauguva. Šioje vietoje sėlių sąjungininkai lietuviai keldavosi į kitą pusę, žygiuodami plėsti latgalių, lyvių ir estų žemių (Latvis, Vartbergė, 1991, p. 54, 56, 88, 171, 199; HC, 1993, p. 106, 112, 114, 184, 314). Toje pačioje kronikoje rašoma, kad sėliai gyveno drauge su latgaliais Kuoknėsėje, t. y. dešiniajame Dauguvos krante (Latvis,

1 pav. Peutingerio žemėlapis, kuriame pažymėta sėlių upė *Fliuvius Selliani*.

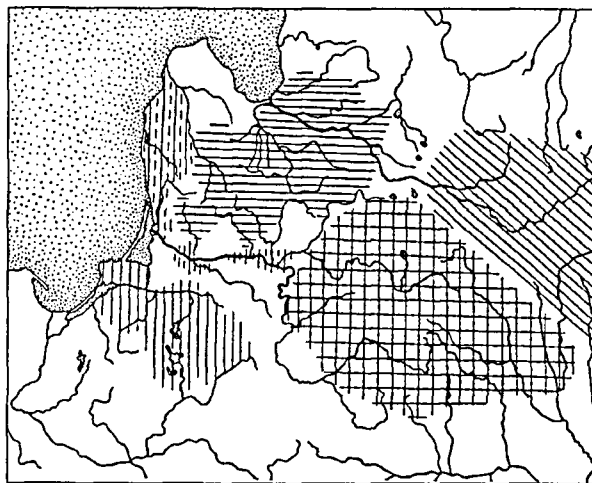
Vartbergė, 1991, p. 56). XIII amžiaus pabaigoje sėlius mini ir „Eiliuotoji Livonijos kronika“ („Livländische Reimchronik“) (AH, 1998, p. 44, 48, 55, 186). Sėliai joje vadinami vokiškai *Selen* arba *Selhen*, o šalis, kurioje jie gyvena – *Selenland*. Kronikoje minima ir sėlių teritorija, kuri vakaruose ribojasi su lyviais, rytuose su slavais (gudais), pietryčiuose su žiemgaliais, o šiaurės vakaruose – su latviais. Labai šykščių žinių apie sėlių žemę yra ir kituose rašytiniuose dokumentuose, pavyzdžiui, popiežiaus Inocento IV akte (1254 metai), patvirtinančiame kalavijuočių teises į sėlių kraštą. Sėliai taip pat minimi Mindaugo dovanojimų kalavijuočiams 1254, 1255, 1261 ir 1291 metų aktuose (Bunge, 1853, p. 371, 372, 462). Taigi, kaip matyti, istorinės žinios apie sėlius yra skurdžios, daug skurdesnės nei apie kitas giminingas baltų gentis. Archeologinės medžiagos iš sėlių teritorijos iki šiol irgi negausu.

Norint apžvelgti sėlių kultūrą ir jų teritoriją, reikia apibūdinti etnokultūrinę situaciją mūsų eros I tūkstantmetyje. Tam tikslui nepakanka vien tik archeologinės medžiagos. Tenka pasitelkti istorinius, antropologinius, lingvistinius duomenis.

Šio darbo tikslas – apibendrinti mokslininkų sukauptas žinias apie sėlių materialinę kultūrą, jų papročius ir teritoriją bei paskelbti naujai ištirtų sėlių pilkapyių Visėtiškėse ir Miškiniuose (Anykščių r.) medžiagą.

ARCHEOLOGINĖS KULTŪROS

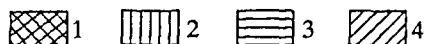
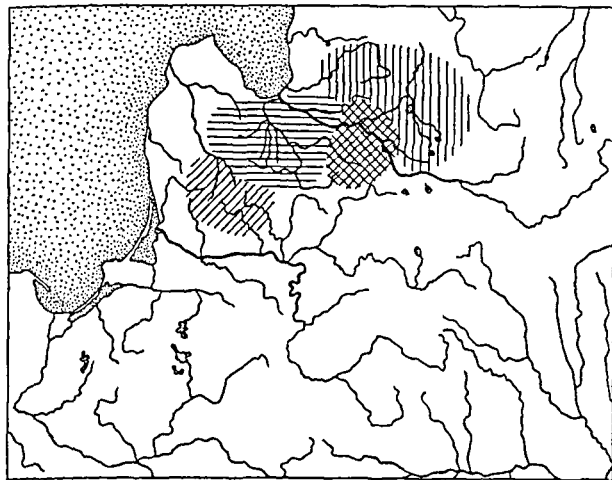
Pirmaisiais amžiais po Kr. baltų teritorijoje buvo paplitę keletas etnokultūrinių sričių, archeologų išskiriamų pagal laidojimo paminklų rūšis. Vėliau susiformavusi sėlių teritorija tuo metu buvo užklota vadinosios Pilkapių su akmenų vainikais archeologinės kultūros, apėmusios Šiaurės Lietuvą ir Žemaitiją (LAA, 1977, p. 11, žem. 7, 9; Lietuvių, 1987, p. 107, 108, pav. 20; Таутавичюс, 1980, c. 82, пуч. 2) bei pietų, rytų ir centrinę Latviją – Aukšžemę, Latgalą, Vidžemę (Loze, Graudonis, 1970, p. 49; LA, 1974, pav. 37) (pav. 2). Šios kultūros gyventojų mirusiųjų kapai – pilkapiai, kurių sampilai pilti iš aplinkinio grunto, yra 5–20 m skersmens ir iki 1,8 m aukščio (Michelbertas, 1986, p. 57; Седов, 1987, c. 367). Juose vyravo griautiniai kolektyviniai kapai. Mažesniuose pilkapiuose aptinkama iki 10 kapų, didesniuose – iki 20 (Moora, 1952, p. 76). Vienas didžiausių to laikotarpio tyrinėtų paminklų Lietuvoje yra Muoriškių (Biržų r.) pilkapy-nas. Archeologai Eugenijus Jovaiša ir Juozas Markelevičius 1974 ir 1975 metais jame ištyrė 5 pilkapių sampilus, rado 58 III–V amžiaus pradžios griautinius ka-

2 pav. Etnokultūrinė situacija baltų žemėse I tūkstantmečio po Kr. I pusėje: 1) pilkapių su akmenų vainikais kultūra, 2) kapų su akmenų vainikais, Nemuno žemupio ir Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrinės grupės, 3) Prūsijos kultūrinės grupės, 4) vėlyvoji Brūkšniuotosios keramikos kultūra, 5) Dniepro–Dauguvos baltų kultūra (pagal C. Engelį, W. La Baumę, A. Tautavičių, A. Mitrofanovą).

pus. Taip pat reikia paminėti ir Mykolo Michelberto 1971–1974 metais ištirtą 21 pilkapių Pajuostės (Panevėžio r.) pilkapyne su 22 II–III, 1 V–VI amžiaus kapais ir juose aptikta medžiaga (Michelbertas, 1972, p. 25–28; 1974, p. 35–40; 1977, p. 83–87). Šis pilkapy-nas laidosena ir aptiktais materialinės kultūros daiktais yra analogiškas Muoriškėms. Latvijoje toks paminklas yra Slatės šilo (*Slates Sila*) (Jekabpilio r.) pilkapy-nas, pradėtas tyrinėti dar 1896 metais S. Bogojavlenskio, 1925 metais Hario Moros (Harri Moora), 1927 metais Francio Baluodžio (Francis Balodis). Jame trijose grupėse buvo ištirti 18 pilkapių (Šnore, 1933, p. 7). Antras žymus sėlių kultūros to laikotarpio paminklas yra Buokių (*Ābeļu Boķi*) (Jekabpilio r.) pilkapy-nas, tyrinėtas 1922 metais A. Štokmanio (1 pilkapis), 1925 metais H. Moros (1 pilkapis) ir 1961 metais L. Vankinos (Liucija Vankina) (7 pilkapiai). Tai klasikinis sėlių kultūros paminklas, kuris, deja, taip ir liko visas nepublikuotas. Paskelbti labai trumpi šių tyrinėjimų duomenys (Ванкина, 1985, c. 44–46).

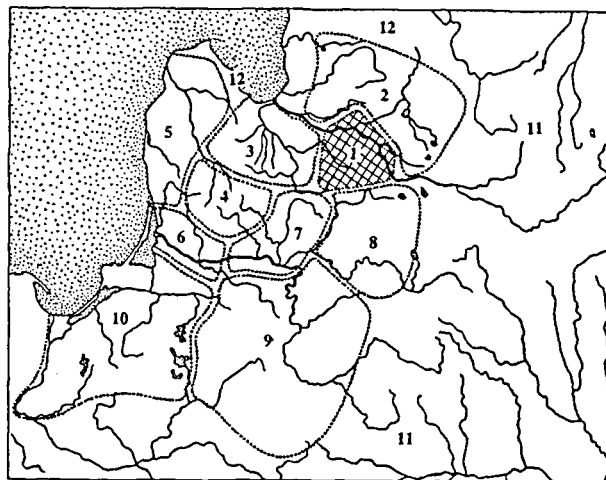
I tūkstantmečio viduryje ši didelius plotus užėmusi kultūra suskyla į keletą mažesnių regionų su savitais paminklais ir laidojimo papročiais (pav. 3). Šiaurės rytų Lietuvoje ir Pietryčių Latvijoje, tęsiant paveldėtas laidojimo tradicijas, išlieka vyravę pilkapiai su akmenų vainikais ir griautiniais kolektyviniais kapais (Urtāns, 1970, p. 68). Tuo tarpu Rytų Lietuvoje vietoj Brūkšniuotos keramikos kultūros atsiranda Rytų Lie-

3 pav. Pilkapių su akmenų vainikais kultūros plėtra I tūkstantmečio po Kr. viduryje: 1) sėliai, 2) latgaliai, 3) žiemgaliai, 4) žemaičiai.

tuvos pilkapiai su akmenų vainikais ir degintiniais kapais (LAA, 1977, p. 12–14; Таугавичюс, 1959, с. 128–153, рис. 13), Šiaurės Lietuvoje ir Pietų Latvijoje paplinta plokštiniai griautiniai kapai (LAA, 1977, p. 18; LA, 1974, p. 147), centrinėje Žemaitijoje taip pat išsivyravę kapinynai, kuriuose mirusieji laidojami žemėje iškastose duobėse (Tautavičius, 1996, p. 64–73). Nuo VI amžiaus sėlių teritorijoje pradeda rasti ir plokštiniai kapinynai (Седов, 1987, с. 367). Tokios laidojimo tradicijos kaitos pavyzdžiu gali būti Buokių (Jekabpilio r.) kapinynas Latvijoje, kur greta III–V amžių pilkapių atsiranda plokštiniai griautiniai kapai (Ванкина, 1985, с. 45). Pietinių sėlių žemėse, dabartinėje Lietuvos teritorijoje, tokių ryškių laidosenos kaitos pavyzdžių nėra. Tačiau nepaisant prasidėjusios laidojimo tradicijų kaitos, pilkapiai sėlių žemėje užima vyrąjančią poziciją. Iš žymiausių šio laikotarpio paminklų Lietuvoje reikia paminėti Norkūnų (Rokiškio r., Rągelių sen.) pilkapyną su griautiniais kapais (Juodelis, 1970, p. 60–61; 1972, p. 34–35), Latvijoje – tai Ratulanų (Jekabpilio r.) pilkapis, kuriame aptikti 76 IV–XVII amžių griautiniai kapai (Šnore, 1993, p. 17–21).

Analogiška etnokultūrinė situacija išlieka ir II tūkstantmečio pradžioje (pav. 4). Jau iki galo susiformavusioje sėlių teritorijoje randami pilkapynai ir plokštiniai kapinynai su griautiniais kapais. Pietinėje sėlių arealo dalyje, dabartinėje Lietuvos teritorijoje, tebevyrauja pilkapiai su analogiškais griautiniais kolektyviniais kapais. Tai, pavyzdžiui, Miškinių ir Visėtiškių (Anykščių r.) pilkapynai (žr. straipsnius šioje knygoje). Latvijoje – Lejasduopelės (Aizkrauklės r.) pilka-

4 pav. Etnokultūriniai regionai II tūkstantmečio po Kr. pradžioje: 1) sėliai, 2) latgaliai, 3) žiemgaliai, 4) žemaičiai, 5) kuršiai, 6) skalviai, 7) aukštaičiai, 8) lietuviai, 9) sūduviai-jotvingiai, 10) prūsai, 11) slavai, 12) ugrofinai.

pynas, kuriame iš 63 pilkapių ištirta 15. Aptikta daugiau kaip 40 kapų, datuojamų Vėlyvuojų geležies amžiumi (Šnore, 1997, p. 64, 65, pav. 1). Greta pilkapių vis dažniau aptinkami plokštiniai kapinynai. Jie būdingesni šiaurinei sėlių teritorijos daliai, patekusiai į dabartinės Latvijos teritoriją, ir, pavyzdžiui, Aukšžemėje, Vėlyvojo geležies amžiaus pabaigoje išsivyravę. Iš tokių būdingų sėliškių paminklų reikia paminėti Betelių (Jekabpilio r.) kapinyną, esantį kairiajame Dauguvos krante, kuriame ištirta 20 XI–XII amžiaus kapų (Šnore, 1978, p. 68–71; 1979, p. 77–78).

SĖLIŲ TYRINĖJIMŲ ISTORIOGRAFIJA

Lietuvių ir latvių mokslininkai, bent kiek tyrinėję sėlių materialinę ir dvasinę kultūrą, jų teritoriją ir susiformavimo laiką aptaria skirtingai. Apskritai sėlių istoriografija ir dabar tebėra negausi. Lietuvių archeologinėje literatūroje tiesiogiai apie sėlius arba neužsimenama (Tarasenko, 1928, p. 71, 72; Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961; Michelbertas, 1986, p. 54–68), arba pažymima, kad jų kultūrai ir teritorijai analizuoti dar trūksta duomenų (Puzinas, 1938, p. 103; LAA, 1977, p. 18; Яблонските-Римантене, 1955, с. 18), nors atskiri tyrinėti paminklai drąsiai priskiriami sėliams (Michelbertas, 1972a, p. 28–32; 1972b, p. 32–33; Markelevičius, Morauskienė, 1977, p. 93; Semėnas, 1998, p. 152–154). Marija Gimbutienė, savo paskutinėje iš anglų į lietuvių kalbą išverstoje, papildytoje knygoje „The Balts“ (London, 1963) sėlius

jau mini. Ji rašo, jog Šiaurės rytų Lietuvoje ir Pietryčių Latvijoje sėliai gyvenę nuo pirmųjų amžių po Kristaus. Smulkiau teritorijos ir kultūros neanalizuoja (Gimbutienė, 1985, p. 107, 108). Adolfo Tautavičiaus knygoje apie Vidurinią geležies amžių Lietuvoje sėliai minimi trumpai, tačiau išsamiau negu iki dabar išėjusioje Lietuvos archeologinėje literatūroje. Jų teritorija apibūdinama bendrais bruožais, tačiau autorius netiesiogiai užsimena, jog jis sėlių kultūrą išskiria jau pirmaisiais amžiais po Kr. – mini I–IV amžių pilkapius, tyrinėtus Šiaurės rytiniame Lietuvos pakraštyje (Tautavičius, 1996, p. 45, 94–97). Jis taip pat yra parašęs mokslo populiarinimo straipsnį apie sėlius (Tautavičius, 1972, p. 14–16). Nedidelės apimties tezes apie sėlius, kaip Brūkšniuotosios keramikos kultūros tęsėjus, yra paskelbęs Gintautas Zabiela (Забела, 1996, c. 35–36). Regina Volkaitė-Kulikauskienė sėlių teritoriją II tūkstantmečio pradžioje žymi už dabartinės Lietuvos ribų, Dauguvos kairiajame krante (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, pav. 1). Vladas Žulkus, rašydamas apie tarpgentines dykras ir baltų pasaulėžiūrą, sėlius apgyvendina kairiajame Dauguvos krante ir Nemunėlio baseine (Žulkus, 1989, pav. 1). Paskutiniame lietuvių etnogenezę apibendrinančiame darbe sėliai minimi drauge su latgaliais jų atskirai neišskiriant (Lietuvių, 1987, p. 136). Tai tiesioginė latvių archeologinės istoriografijos įtaka, nes latvių mokslininkų sintetiniuose darbuose dar nuo prieškario laikų pabrėžiamas sėlių ir latgalių kultūrų bendrumas, vyraujant latgaliams. Pastaruoju metu pasirodė dar vienas straipsnis, parašytas jaunos archeologės Andros Simniškytės, kuriame, remiantis naujausių tyrinėjimų duomenimis, koreguojama sėlių gyventa teritorija VII–XII amžiuje (Simniškytė, 1999, p. 26–35).

Latvių archeologinė literatūra apie sėlius, jų kultūrą yra gausesnė. Tačiau Latvijos mokslininkai susiduria su problema, kaip atskirti sėlius nuo latgalių. Ta problema, kai pabrėžiamas sėlių ir latgalių kultūros bendrumas, ryški jų istoriografijoje jau nuo prieškarinių laikų. Išskirti sėlius, kaip atskirą etninę grupę, remdamasis rašytiniais šaltiniais ir lingvistiniais duomenimis, dar XIX amžiaus pabaigoje bandė Augustas Bylenšteinas (Bielenstein) (Bielenstein, 1892, p. 168–174) ir M. Skruzytis (Skruzitis) (Skruzitis, 1889). Atskirai sėliai minimi ir 1926 metais pasirodžiusiame Latvijos archeologiją apibendrinančiame darbe, pabrėžiant, kad sėlių kultūra yra artimiausia latvių kultūrai (LA, 1926, p. 71). Feliksas Jakobsonas (Fēlikss Jākobsons) sėlių rado tarp Senojo geležies amžiaus pilkapių kultūros gyventojų (Jākobsons, 1999, pav. 5). Tuo tarpu žymus latvių archeologas Francis Baluodis (Francis Balodis) sėlių atskirai nemini (Balodis, 1938, p. 81, 87, 99–101, 112, 133–135). Eduardas Šturmas

(Eduards Šturms) juos aptaria enciklopediškai, pažymėdamas, jog sėliai gyveno ne tik kairiajame, bet ir dešiniajame Dauguvos krante bei Aiviekstės vidurupyje ir žemupyje (Šturms, 1939, p. 38062–38265). Estų archeologas H. Mora, rašydamas apie Senąją geležies amžių Latvijoje, sėliams skiria Dauguvos kairįjį krantą (Moora, 1938, p. 667), vėliau jų neišskiria ir kalba apie latgalių-sėlių kultūrą (Moora, 1952, p. 75–81, 105–110, 148–162). Tokios pat nuomonės buvo ir Elvyra Šnuorė (Elvira Šnore) (Шноре, 1957, c. 150). Didžiausiam pokario metais išspausdintame Latvijos archeologinę medžiagą apibendrinančiame darbe, remiantis daugiau kalbiniais duomenimis nei archeologine medžiaga, sėliai išskiriami kairiajame ir dešiniajame Dauguvos krante bei Aiviekstės baseine jau Senajame geležies amžiuje (LA, 1974, pav. 58). Archeologas Adolfas Stubavas (Adolfs Stubavs) naujai pažvelgė į sėlių kultūros problemą, išskeldamas hipotezę, kad latgalių-sėlių kultūros tapatumas yra sėlių palikimas (Стубавс, 1981, c. 48–52). Apgailėstautina, kad jis šios hipotezės plačiau nepagrindė ir nespėjo išnagrinėti. Paskutinis darbas, kur kalbama apie sėlių paminklus, skelbiama jų medžiaga ir nagrinėjamos etninės sėlių problemos, yra parašytas E. Šnuorės. Knygoje apibendrinama 15 Rytų Latvijos pilkapynų medžiaga, išsamiai kalbama apie šioje teritorijoje Senajame ir Viduriniajame geležies amžiuose vykusius etninius procesus (Šnore, 1993).

Rusų archeologo Valentino Sedovo knygoje „Ugrofinai ir baltai viduramžiais“ (Седов, 1987) sėlių teritorija neišskiriama ir susiejama su latgaliais, tačiau kultūra aprašoma atskirai ir pakankamai išsamiai (Седов, 1987, c. 365–370, карта 44).

Nemažai nuveikė tyrinėdami sėlius lietuvių ir latvių lingvistai. Daug nusipelnė žymus lietuvių kalbininkas Kazimieras Būga (Būga, 1924, p. 8–11; 1961, p. 267–282), epizodiškai jais domėjosi Vytautas Mažiulis (Мажюлис, 1981, c. 102–103), Zigmas Zinkevičius (Zinkevičius, 1984, p. 358–362) ir Simas Karaliūnas (Karaliūnas, 1972, p. 17–19). Iš latvių tyrinėtojų reikia paminėti Janį Endzelyną (Jānis Endzelīns) (Endzelīns, 1954, p. 125–136), Martą Rudzytę (Marta Rudzīte), Veltą Rūkę (Velta Rūke), Janį Kuškį (Jānis Kuškis), Krišjanį Ancytį (Krišjanis Ancītis) ir A. Jansoną (A. Jansons). Pastarieji du išspausdino išsamų, tik sėliams skirtą darbą (Анцицис, Янсон, 1962, c. 92–104).

Visi kalbininkai pripažįsta, kad sėlių kalbos ypatybė yra kylanti priegaidė, ir tuo remdamiesi sėliams skiria ne tik Dauguvos kairįjį krantą, bet ir Aiviekstės baseiną (Анцицис, Янсон, 1962, пус. 1). Tačiau kalbininkai susiduria su rimta problema: sunkiai datuoja kalbos kaitą, negali net pasakyti, kada įvyko Latvijos

senųjų genčių susijungimas į vieną latvių etnosą (Рудзитэ, 1980, c. 163).

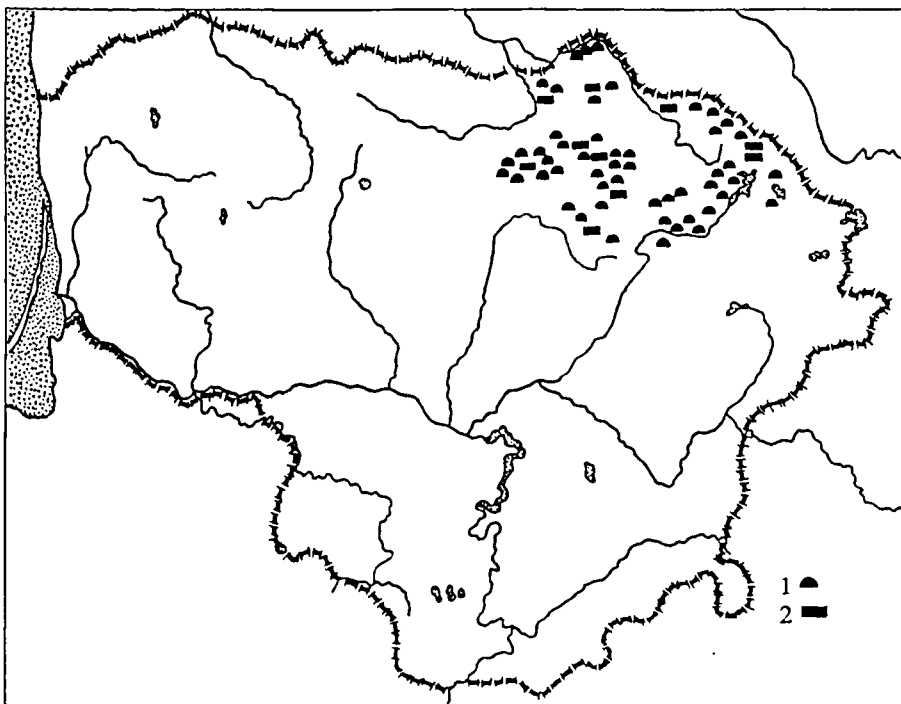
Antropologai taip pat įnešė gana svarų indėlį į sėlių tyrinėjimų aruodą. Ypač pasižymėjo latvių tyrinėtojos Raisa Denisova ir Rita Graverė (Rita Gravere). Pirmoji savo darbuose išsamiai nušviečia sėlių teritorijoje gyvenusių žmonių antropologinį tipą (Денисова, 1964, c. 19–30; 1965, c. 84–93; 1975, c. 179–180), antroji analizuoja sėlių teritorijos gyventojų odontologiją (Гравере, 1985, c. 8–12). Lietuvių antropologai sėlių tyrinėjimų nuopelnais pasigirti negali, nes Lietuvoje sėlių antropologinės medžiagos nėra.

ARCHEOLOGIJOS PAMINKLAI

Lietuviškojoje Sėlos dalyje dabar žinomi daugiau kaip 55 archeologijos paminklai (pav. 5)¹. Iš jų 18 yra plačiau tyrinėtų. Dauguma jų buvo tyrinėti dar XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje. Medžiaga išlikusi ne visa, tyrinėjimų dokumentacija labai fragmentiška arba jos apskritai nėra. Pavyzdžiui, 1844 metais Pranciškus Vilčinskis tyrinėjo Vaineikių (Rokiškio r., Kamajų sen.) pilkapyną, rado III–IV amžiaus

papuošalų, bet jie iki mūsų dienų neišliko. 1939 metais šiame archeologijos paminkle suardyto pilkapio likučius ištyrė Jonas Puzinas. 1893 metais 3 pilkapius su akmenų vainikais Kupriuose (Biržų r., Papilio sen.) ištyrė S. Kaderis. Jis aptiko II–III amžių griautinių kapų (LAA, 1977, p. 58). Skverbų (Kupiškio r., Subačiaus sen.) pilkapyną 1909 metais tyrinėjo Ivanas Abramovas. Jis iškasė 4 pilkapius, trijuose rado žmonių griaučių ir III–IV amžiaus dirbinių. 1932 metais Biržų muziejus kasinėjo Skrebiškių (Biržų r., Papilio sen.) pilkapyną. Rado griautinį vyro kapą su III–IV amžiaus papuošalais ir ginklais (LAA, 1977, p. 104). Norkūnų (Rokiškio r., Ragelių sen.) pilkapynas pradėtas tyrinėti taip pat dar XX amžiaus pradžioje. Žinoma, kad 1907 metais archeologas mėgėjas kunigas Juozapas Žiogas darbavosi šiame pilkapyne, tačiau rezultatai nežinomi. Pokario metais jo tyrinėjimai buvo tęsiami Rokiškio kraštotyros muziejaus bendradarbio Alfonsas Krasausko 1948 metais ir Stasio Juodelio 1964, 1968, 1970 metais. Pastarasis ištyrė 8 iš dar išlikusių 17 pilkapių sampilų žymių (Juodelis, 1970, p. 60–61; 1972, p. 34–35). Medžiaga skurdi, nes pilkapynas labai suardytas: rasta Viduriniojo geležies amžiaus pradžios griautinių kapų su to meto įkapėmis. Tyrėjas,

skelbdamas kasinėjimų rezultatus, apie etninę pilkapyno priklausomybę nieko nerašo. S. Juodelis dar tyrinėjo Drulėnų (Rokiškio r.) pilkapyną. Baušiškių (Rokiškio r., Kamajų sen.) ir Kuokšių (Rokiškio r., Kamajų sen.) pilkapynų likučius 1939 metais ištyrė Jonas Puzinas (LAA, 1977, p. 26–27, 58). Kiti du pilkapynai buvo tyrinėti archeologo Mykolo Michelberto. 1970 metais buvo ištirti 5 Daujėnų (Pasvalio r.) pilkapiai ir vienas Berklainių (Pasvalio r.) pilkapis (Michelbertas, 1972a, p. 28–32; 1972b, p. 32–33). Tyrinėjimų autorius neabejodamas šiuos paminklus priskiria sėlių palikimui. Pastaraisiais metais vėl tiriami Vainei-

5 pav. Pietinės sėlių teritorijos dalies laidojimo paminklai: 1) pilkapynai, 2) kapinynai.

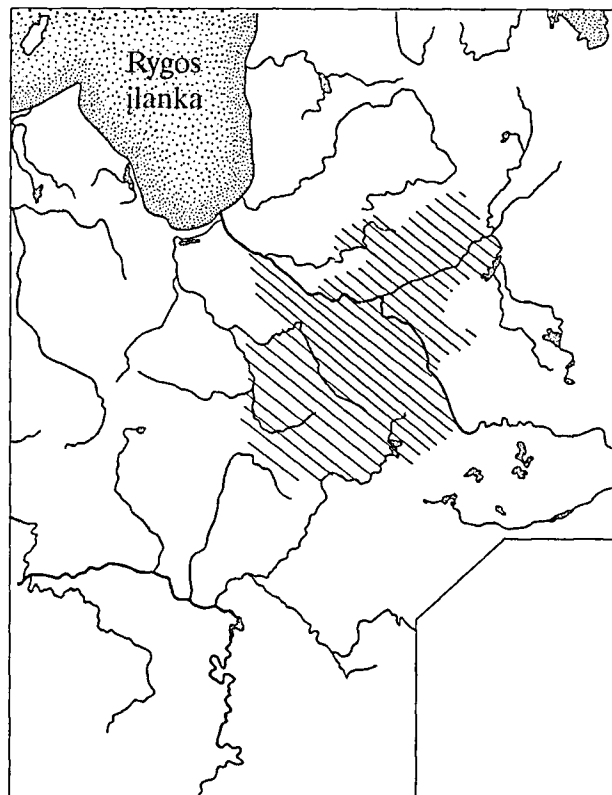
¹ Daugelis Šiaurės rytų Lietuvoje esančių pilkapynų ir kitų archeologijos paminklų yra netyrinėti, todėl sėliams priskiriami sąlygiškai. Dėl to įvairiuose archeologų straipsniuose sėliškių paminklų skaičius gali skirtis. Be to, jis gali skirtis ir dėl chronologijos.

kių pilkapyno likučiai (Simniškytė, 1998, p. 155–156). Vienas didžiausių archeologijos paminklų, iki galo ištirtų šiame mikroregione, yra minėtasis Muoriškių pilkapynas. Antras toks visiškai ištirtas paminklas yra Višėtiškių pilkapynas, kuris yra jau iki galo susiformavusio sėlių etnoso palikimas (žr. šios knygos p. 21).

Piliakalnių ir gyvenviečių tyrinėjimai Šiaurės rytu Lietuvos mikroregione taip pat nepasizymėjo intensyvumu. Prieškaryje ši teritorija buvo tyrinėjama ne nuosekliai. Iš didesnių to meto archeologinių darbų piliakalniuose reikia paminėti Liudviko Kšivickio (Ludwig Krzywicki) veiklą, kai jis 1909 ir 1910 metais Moškėnų–Laukupėnų (Rokiškio r. ir apylinkė) piliakalnyje ištyrė beveik visą aikštelę (Krzywicki, 1917, p. 1–42, lent. XIII). Tais pačiais metais jis plačiai tyrinėjo Petrešiūnų (Rokiškio r., Kriaunų apyl.) piliakalnio aikštelę (Krzywicki, 1914, p. 1–27).

Pokario metais piliakalnių ir gyvenviečių tyrinėtojų šioje Lietuvos dalyje taip pat nedaug. Daugiau buvo žvalgyta nei nuosekliai tyrinėta. 1949, 1969, 1970, 1972 metais daugelį piliakalnių aplankė Rokiškio kraštotyros muziejaus, Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos instituto ir Lietuvos TSR kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos darbuotojų ekspedicijos. Nuosekliau buvo tyrinėta tik Juodonių (Rokiškio r., Ragelių apyl.) piliakalnio gyvenvietė. Tyrinėtojams vadovavo archeologės Laima Nakaitė ir Elena Grigalavičienė. 1958, 1959 ir 1989 metais joje ištirtas 310 kv. m plotas, aptiktas V–VIII amžiaus kultūrinis sluoksnis su būdingais šiam regionui radiniais (Nakaitė, 1959, p. 138–150; Grigalavičienė, 1992, p. 42). 1986 ir 1987 metais ir pats piliakalnis susilaukė mokslininkų dėmesio (Grigalavičienė, 1992, p. 41–91). Buvo ištirtas 228,5 kv. m plotas, aptiktas 51 dirbiny ir apie 1200 keramikos fragmentų. Piliakalnio kultūrinis sluoksnis datuojamas kaip ir gyvenvietė – Viduriniuju geležies amžiumi (Grigalavičienė, 1992, p. 43, 58). Kitas nuodugnai tyrinėtasis šiam mikroregione yra Kerelių (Kupiškio r.) piliakalnis, kuriame 1985 ir 1986 metais buvo ištirtas 568 kv. m plotas, aptiktas I tūkstantmečio pr. Kr. – I tūkstantmečio po Kr. vidurio kultūrinis sluoksnis su to meto dirbiniais, pastatais ir gynybiniais įtvirtinimais (Grigalavičienė, 1992a, p. 85–105). Pastaraisiais metais piliakalnių tyrinėjimai suintensyvėjo, tačiau jie mažos apimties, daugiau paminklosauginės nei mokslinės paskirties, todėl reikšmingų rezultatų negauta.

Taigi sėlių archeologijos paminklų, jų etninės istorijos ir materialinės kultūros tyrinėjimai iki šiol tebėra daugiau atsitiktiniai nei tiksliniai. Nei Lietuvoje, nei Latvijoje neatsirado tyrinėtojo, kuris nuodugnai ir sistemingai būtų domėjęsis sėlių genties praeimi. Todėl tebėra daug neatsakytų klausimų apie sėlių

6 pav. Sėlių teritorija XIII amžiaus viduryje rašytinių, lingvistinių, archeologinių šaltinių duomenimis (pagal K. Ancytį ir A. Jansoną).

kultūros išsiskyrimo laiką, teritoriją ir jos kaitą įvairiais chronologiniais laikotarpiais, būdingus materialinės kultūros bruožus, sėlių lituanizaciją ir latvizaciją.

SĖLIŲ TERITORIJA ISTORIJS, KALBOS IR ARCHEOLOGIJOS DUOMENIMIS

Istoriniuose dokumentuose detaliosiai sėlių žemės apibūdinamos 1261 metų Mindaugo dovanojimo akte. Jų riba prasidėjo nuo Dauguvos prie Naujinio (Daugpilio) pilies, ėjo palei Kopkelį iki Luodžio ežero ir Dusetos upe į šiaurę iki Sartų ežero, aplink jį iki Šventosios ištakų, toliau Šventąja iki Latvijos upės, iki Vašuokos ir Viešintos upių, Lėvens upe į šiaurę iki Mūšos, Mūšos upe žemyn iki Babytės žiočių (pav. 6). (Būga, 1961, p. 273–274). Taigi istoriniai šaltiniai nustatant sėlių ribas XIII amžiaus antroje pusėje gana vienareikšmiški. Tuo tarpu kalbininkas K. Būga, remdamasis daugiausia lingvistiniais duomenimis, šiek tiek patikslina sėlių gyventą teritoriją. Pasak jo, pietinė sėlių riba ėjo maždaug pro Salaką, Tauragnus, Uteną, Svėdasus, Subačių, Palėvenę, Pasvalį, Saločius (Būga, 1961, p. 274) (pav. 6). Dabar dėl šios ribos abejojama

duomenys (Simniškytė, 1999, pav. 5) (pav. 7). Ar taip buvo iš tikrųjų, galėtų paaiškėti nuolat ir nuosekliai tęsiant tyrinėjimus lietuviškojoje Sėlos dalyje.

Taigi archeologinės medžiagos dar trūksta, kad būtų galima išsamiai apibendrinti sėlių etnogenezę, jų teritoriją ir materialinę kultūrą. Nedaug sukaupta ir kitų mokslų duomenų. Todėl naujų archeologijos paminklų tyrinėjimas ir jų medžiagos skelbimas suteikia naujų galimybių tyrinėti sėlių materialinę ir dvasinę kultūrą. Tačiau reikia pripažinti, kad vaisingiausias kelias geriau pažinti sėlių kultūrą ir etninę

istoriją nusidriekia per humanitarinių mokslų, visų pirma per archeologijos, istorijos, antropologijos, lingvistikos, etnologijos integraciją. Tik kompleksiskai taikant atskirų mokslų tyrimų metodus galima pasiekti pažangos tyrinėjant šią dar labai menkai pažįstamą senųjų baltų gentį.

Šioje knygoje publikuojami 1985–1989 metų archeologinių tyrinėjimų Visėtiškių bei Miškinių pilkapyuose duomenys, tikiuosi, pastūmės sėlių materialinės ir dvasinės kultūros pažinimą iš dabar apėmusio sąstingio.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- AH, 1998 – Atskaņu Hronika. Rīga, 1998.
- Ancītis K., Jansons A., 1963 – Vidzemes etniskās vēstures jautājumi // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīgā, 1963. T. V, lpp. 25–68.
- Balodis Fr., 1938 – Senākie laiki. Latviešu senvēsture // Latviešu vēsture, 1. Rīgā, 1938.
- Bielenstein A., 1892 – Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. St. Petersburg, 1892.
- Būga K., 1924 – Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje. Kaunas, 1924.
- Būga K., 1961 – Rinktiniai raštai. Vilnius, 1961. T. 3.
- Bunge F., 1853 – Liv-Estn-und Curländisches Urkendbuch. Reval, 1853. Vol. I.
- Endzelins J., 1954 – Latviešu valoda Vidzemē // Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti. Rīgā, 1954, 3 seļ., lpp. 125–136.
- Gimbutienė M., 1985 – Baltai priešistoriniais laikais. Vilnius, 1985.
- Grigalavičienė E., 1992 – Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė (Rokiškio r.) // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 9, p. 41–91.
- Grigalavičienė E., 1992a – Kerelių piliakalnis // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992a. T. 8, p. 85–105.
- HC, 1993 – Heinrici Chronicon. Riga, MCMXCIII.
- Jākobsons F., 1999 – Austrumbaltijas dzelzs laikmeta pētījumi. Rīga, 1999.
- Juodelis S., 1970 – Norkūnų pilkapyno kasinėjimai 1968 metais // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais. Vilnius, 1970, p. 60–61.
- Juodelis S., 1972 – Norkūnų pilkapių (Rokiškio r.) kasinėjimai // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p. 34–35.
- Karaliūnas S., 1972 – Sėlių kalba // Mokslas ir gyvenimas, 1972, Nr. 1, p. 17–19.
- Krzywicki L., 1914 – Pilkalnia pod wsią Petraszunami // Rocznik towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1911–1914. Wilno, 1914, s. 1–27.
- Krzywicki L., 1917 – Grodzisko górnolitewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami // Pamiętnik Fizyograficzny, XXIV, dz. V, Warszawa, 1917, s. 1–42, tab. I–XIII.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- LAA, 1977 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1977. T. 3.
- Latvijas archaioloģija, 1926 – Rīgā, 1926.
- Latvijas PSR archeoloģija, 1974 – Rīga, 1974.
- Latvis H., Hermanas iš Vartbergēs, 1991 – Livonijos kronikos. Vilnius, 1991.
- Lietuvių, 1987 – Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987.
- Loze I., Graudonis J., 1970 – Apbedišanas tradīcijas Latvijā pirmatnējās kopienas laikā // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīgā, 1970. T. IX, lpp. 31–59.
- Markelevičius J., Morauskienė E., 1977 – Muoriškių (Biržų r.) pilkapių tyrinėjimai 1974 ir 1975 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1977, p. 87–93.
- Michelbertas M., 1972 – Pajuosčio pilkapių (Panevėžio r.) tyrinėjimai 1971 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p. 25–28.
- Michelbertas M., 1972a – Daujėnų pilkapių (Pasvalio r.) tyrinėjimai 1970 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972a, p. 28–32.
- Michelbertas M., 1972 b – Berklainių pilkapio (Pasvalio r.) tyrinėjimai 1970 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972b, p. 32–33.
- Michelbertas M., 1974 – Pajuostės (Panevėžio r.) pilkapių tyrinėjimai 1972 ir 1973 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1974, p. 35–40.
- Michelbertas M., 1977 – Pajuosčio (Panevėžio r.) pilkapių tyrinėjimai 1974 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1977, p. 83–87.

- Michelbertas M.**, 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.
- Miller K.**, 1888 – Die Weltkarte des Castorius genant die Peutingerichte Tafel. Ravensburg, 1888.
- Moora H.**, 1938 – Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tartu, 1938. Bd. II.
- Moora H.**, 1952 – Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodalā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. Rīgā, 1952.
- Nakaitē L.**, 1959 – Juodonių gyvenvietės (Rokiškio r.) archeologinių tyrinėjimų duomenys // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1959. T. 2, p. 138–150.
- Puzinas J.**, 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys. Kaunas, 1938.
- Semėnas V.**, 1998 – Papiškių pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 152–154.
- Simniškytė A.**, 1998 – Vaineikių pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 155–156.
- Simniškytė A.**, 1999 – Sėliai // Liaudies kultūra Nr. 5, 1999, p. 26–35.
- Skruzītis M.**, 1889 – Sēļi, Kurzemes augšgala senči. Rīga, 1889.
- Šnore E.**, 1933 – Izrakumi Slatas Sila uzkalniņu kapos 1927. gadā. // Archaioloģijas raksti. I. Sējums Pirmā daļa. Rīgā, 1933.
- Šnore E.**, 1978 – Arheoloģiskie izrakumi Betelu kapulaukā Aukšzemē 1977 gadā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1977. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1978, lpp. 68–71.
- Šnore E.**, 1979 – Arheoloģiskās ekspedīcijas darbs Aukšzemē 1978 gadā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1978. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1979, lpp. 77–78.
- Šnore E.**, 1993 – Agrā dzelz laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. Rīga, 1993.
- Šnore E.**, 1997 – Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1997. T. XIX, lpp. 64–81.
- Šturms E.**, 1939 – Sēļi // Latviešu konservācijas vārdnīca. 19. sējums. Rīgā, 1939, lpp. 38062–38065.
- Tarasenka P.**, 1928 – Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.
- Tautavičius A.**, 1972 – Sėliai. Pasakoja kronikos ir archeologiniai radiniai // Mokslas ir gyvenimas, 1972, Nr. 1, p. 14–16.
- Tautavičius A.**, 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.
- Urtāns V.**, 1970 – Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.–9.gs. // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīgā, 1970. T. IX, lpp. 61–85.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1970 – Lietuviai IX–XII amžiais. Vilnius, 1970.
- Zinkevičius Z.**, 1984 – Lietuvių kalbos kilmė. Vilnius, 1984.
- Žulkus V.**, 1989 – Tarpģentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989, p. 107–116.
- Анцилис К. Я., Янсон А. Я.**, 1962 – Некоторые вопросы этнической истории селов // Советская этнография. 1962. № 6, с. 92–104.
- Банкина Л.**, 1985 – Место могильника Боки среди балтских памятников // Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1985, с. 44–46.
- Гравере Р.**, 1985 – Одонтологические данные в аспекте проблемы генезиса земгалов и селов // Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1985, с. 8–12.
- Денисова Р. Я.**, 1964 – К вопросу об антропологическом типе селов 11–12 вв. В связи с краниологическим материалом из могильника Леясдопелес // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1964, Nr. 5, lpp. 19–30.
- Денисова Р. Я.**, 1965 – Особенности антропологического типа селов в современном населении юго-восточной Латвии // Советская этнография, 1965, № 2, с. 3–14.
- Денисова Р. Я.**, 1975 – Антропология древних балтов. Рига, 1975.
- Забела Г.**, 1996 – Селы – потомки населения культуры штрихованной керамики // Беларусь у сістэме трансэўрапейскіх сувязяў 1 тысячагоддзі н. э. Мінск, 1996, с. 35–36.
- Рудзите М. К.**, 1980 – К вопросу о селлах на правобережье Даугавы // Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. Рига, 1980, с. 159–163.
- Седов В. В.**, Финно угры и балты в эпоху средневековья. Москва, 1987.
- Стубавс А. Я.**, 1981 – Некоторые аспекты этнической истории селов (II–XII вв.) // Проблемы этогенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1981, с. 48–52.
- Таутавичюс А. З.**, 1959 – Восточнолитовские курганы // Вопросы этнической истории народов Прибалтики. Москва, 1959, с. 125–153.
- Таутавичюс А. З.**, 1980 – Балтские племена на территории Литвы в 1 тысячел. н.э. // Из древнейшей истории балтских народов по данным археологии и антропологии. Рига, 1980, с. 80–88.
- Яблонските-Римантене Р.**, 1955 – О древнейших культурных областях на территории Литвы // Советская этнография, 1955, № 3, с. 3–19.

SELONIAN ARCHAEOLOGICAL SITES IN LITHUANIA

Vytautas Kazakevičius

Summary

Selonians are one of the least known Baltic tribes which used to reside in the territories of present Lithuania and Latvia. Their first mentioning in written sources goes as far back as the 3rd century – namely, in the Roman map of waterways “*Tabula interaria Peutingeriana*“. It was compiled in the 3rd or 4th century and the preserved copy belongs to, probably, the 10th–12th century. This map includes a Selonian river – *Fliuvius Selliani* (Fig. 1). Today this river is named Daugava. The next mentioning of Selonians appeared much later – only at the beginning of the 13th century. They are referred to in Latin or German as “*Selones*“, “*Selen*“ or “*Selhen*“, whereas their land is called – “*Zelen*“, “*Selenland*“. An important Selonian centre *Sēlpils* (castrum *Selonum*) – on the left bank of Daugava – is mentioned. The same chronicle tells that Selonians lived with Lettigallians in *Koknese*, i. e., on the right bank of Daugava. The written sources of the end of the 13th century defined the Selonian territory as bordering on Livonian territory in the west, Slavonian (*Gudonians*) – in the east, Semigallian – in the southeast and Latvian territory in the northwest. Really scanty information about the Selonian land is also contained in other written documents, i. e., in Pope Innocent’s IV Act (1254), confirming the Swordbearers’ right to the Selonian land. Selonians are also mentioned in *Mindaugas’* acts of presentations to Swordbearers of 1254, 1255, 1261. Thus, the historical evidences about Selonians are scanty, by far more scanty as the evidences about the neighbouring Baltic tribes.

Before an attempt to describe the Selonian culture and territory it is necessary to define the ethnocultural situation in the 1st millennium AD. The archaeological material alone is insufficient for this purpose. It is necessary to use here the available historical anthropological and linguistic data.

The present study is aimed at generalizing the accumulated knowledge about the material culture of Selonians, their customs and territory, and updating it on the ground of material from newly investigated Selonian barrow cemeteries in *Visėtiškės*, *Miškiniai*, *Anykščiai* district.

In the first ages AD the Baltic territory included a few ethnological provinces, distinguished by archaeologists on the basis of types of burials. The Selonian territory, which emerged later, was in these ages covered by the archaeological Barrow culture with stone circles which included the Northern Lithuania and Samogitia, the Southern, Eastern and Central Latvia (Fig. 2). The barrows of this culture were predominated by collective

inhumations. Among the largest investigated archaeological sites of mentioned culture we can mention the *Muoriškės* barrow cemetery in *Biržai* district and *Pajuostė* barrow cemetery in *Panevėžys* district. In Latvia such archaeological sites were found in *Slate pine forest* (*Slates*, *Sila*) of *Jekabpils* district and *Boķi* of the same district. These are the classical examples of Selonian culture.

In the middle of the 1st millennium, this culture, occupying the vast areas, split into a few smaller regions with specific archaeological sites and burying rites (Fig. 1). Beginning with the 6th century, flat burial grounds appeared in the Selonian territory.

However, notwithstanding the changes of burial rites, barrow cemeteries continued to dominate in the Selonian territory. Among the most famous archaeological sites of this period in Lithuania we should mention the *Norkūnai* barrow cemetery with inhumations in the *Rokiškis* district, in Latvia – the *Ratulanu* barrow in the *Jekabpils* district. Similar ethnocultural situation existed also at the beginning of the 2nd millennium. In the already well-developed Selonian territory barrow cemeteries and flat burial grounds with inhumations (Fig. 4) have been found. In the southern part of Selonian territory – in the present Lithuanian territory – the dominating position of barrows with similar collective inhumation (Fig. 5) was preserved. Examples in Lithuania are the *Miškiniai* and *Visėtiškės* barrow cemeteries in the *Anykščiai* district (see articles included in this book). In Latvia: the *Lejasdopele* barrow cemetery in the *Aizkraukle* district.

Even today the Selonian historiography is rather poor. In the Lithuanian archaeological literature the direct mentionings of Selonians are usually followed by remarks that the analysis of their culture and territory lacks data basis, notwithstanding that some studied sites undoubtedly may be ascribed to Selonians. *M. Gimbutas* writes that in the northeastern Lithuania and southeastern Latvia Selonians lived in the first centuries AD. However, he does not give any details about their territory and culture. *A. Tautavičius’* book about the Middle Iron Age in Lithuania contains a brief description of Selonians. However, in the available Lithuanian archaeological literature this description is so far the most exhaustive one. The Selonian territory is defined in most general terms, but the author indirectly hints that he distinguished the Selonian culture already in the first centuries AD and mentions the barrows of the 1st–4th centuries investigated in the northeastern part of Lithuania. *R. Vol-*

kaitė-Kulikauskienė locates the area inhabited by Selonians at the beginning of the 2nd millennium beyond the boundaries of present Lithuania – on the left bank of Daugava. V. Žulkus, describing the Baltic world outlook and waste areas between the tribal lands locates Selonians on the left bank of Daugava and in the Nemunėlis basin. In the last work generalizing the Lithuanian ethnogenesis Selonians are mentioned together with Lettigallians and are not separately distinguished. This is a direct influence of Latvian archaeological historiography because the synthetic works of Latvian scientists written even before the war emphasize the commonness of Selonian and Lettigallian cultures where Lettigallians dominate.

The Latvian archaeological literature about Selonians and their culture is richer. However, Latvian researchers face the problem of distinguishing between Selonians and Lettigallians. This problem has been a distinctive feature of their historiography since the pre-war years when the commonness of Selonian and Lettigallian cultures were emphasized. An attempt to distinguish Selonians into a separate ethnic group on the ground of written sources and linguistic data was made already at the end of the 19th century by A. Bielenstein. Selonians were mentioned as a separate ethnic group in a generalizing archaeological study of Latvian researchers which appeared in 1926 pointing out that the Selonian culture was the most closely linked one with the Latvian culture. Whereas the outstanding Latvian researcher F. Balodis does not mention Selonians separately. E. Šturms gives an encyclopedic description of Selonians pointing out that Selonians inhabited not only the left bank of Daugava but also its right bank as well as the middle – and lower-course of Aiviekste. Writing about the Roman Iron Age in Latvia an Estonian archaeologist H. Moora ascribes the left bank of Daugava to Selonian territory. In his later works he does not distinguish Selonians referring to the Lettigallian–Selonian culture as a whole. E. Šnore had the same opinion. In the most extensive Latvian study, generalizing the archaeological material and published in the after-war years, Selonians are located on the left and right banks of Daugava and Aiviekste basin already in the Roman Iron Age. This conclusion is based on linguistic data rather than on archaeological material. Archaeologist A. Stubavs suggested a new point of view on the problem of Selonian culture supposing that the commonness of Lettigallian–Selonian culture was, actually, the Selonian heritage. He did not manage to substantiate this hypothesis. The last work containing a description of Selonian archaeological sites and a study of ethnic Selonian problems was written by E. Šnore. The book generalizes the archaeological material from 15 Latvian barrow cemeteries and includes a comprehensive analysis of ethnic processes which took place in this territory in the Roman and Middle Iron Ages.

In the book of Russian archaeologist V. Sedov “Ugrofinns and Balts in the Middle Ages” the Selonian territory is not distinguished from the Lettigallian territory but the Selonian culture is described separately and rather comprehensively.

The Lithuanian and Latvian linguists have special merits in the study of Selonians. A great contribution was made by a famous Lithuanian linguist K. Būga, episcopal references were made by V. Mažiulis, Z. Zinkevičius and S. Karaliūnas. Among Latvian researchers we can mention J. Endzelīns, M. Rudzīte, V. Rūke, A. Jākobsons, J. Kuškis, K. Ancītis and A. Jansons. The latter have published a special exhaustive study about Selonians.

All linguists recognize the rising accent as a distinguishing feature of Selonians. On this basis they ascribe to Selonian territory not only the left bank of Daugava but also the Aiviekste basin. However, linguists face a serious problem of dating the processes of linguistic transformations. They cannot even say when the old Latvian tribes joined into one Latvian ethnos.

The contribution of anthropologists to the studies of Selonian territory and culture is also a rather substantial one. We can distinguish in particular Latvian researchers R. Denisova and R. Gravere. The first extensively highlights the anthropologic type of people inhabiting the Selonian territory, the second – analyses their odontology. The Lithuanian anthropologists cannot claim any great contribution to Selonian studies for absence of anthropologic material in Lithuania.

Among historical documents Mindaugas' Donation Act of 1261 is the one in which Selonian lands are described in greatest detail. Their boundary began from Daugava near Naujinis (Daugavpils) castle, further running along Kopkelis till Luodis lake and northwards along the Duseta river till the Sartai lake and round it till the Šventoji source. It stretched further till the Latuva, Vašuoka and Viešinta rivers, along the Lėvuo river northwards till Mūša and downstream of Mūša river till the Babyte river mouth (Fig. 6) (Būga, 1961, p. 273–274). Thus, the historical sources describing the Selonian boundaries in the second half of the 13th century are rather definite. Whereas linguist K. Būga, basing himself on linguistic data alone, specifies the territory occupied by Selonians. According to him the southern boundary of Selonians ran approximately by Salakas, Tauragnai, Utena, Svėdasai, Subačius, Palėvenė, Pasvalys, Saločiai (Būga, 1961, p. 274) (Fig. 6).

The task of defining the Selonian ethnocultural region is the most difficult one for archaeologists. This is because too few sites have been investigated. Besides, they do not visually differ from the archaeological sites of Roman Iron Age Barrow Culture and from archaeological sites of East Lithuanian Barrow Culture.

The most recent attempt to revise the definition of Selonian ethnic lands in the 7th–12th centuries on the

ground of archaeological material was undertaken by A. Simniškytė who came to a conclusion that the Selonian territory at the end of the Middle Iron Age – beginning of the Late Iron Age was somewhat smaller than is suggested by historical sources or linguistic data (Fig. 7).

Thus, so for a comprehensive generalization of Selonian ethnogenesis, territory and material culture we still lack archaeological data. The database accumulated by other sciences is also rather poor. Therefore, excavations in new archaeological sites and publication of new obtained data would facilitate new possibilities going deeper into material and spiritual culture of Selonians.

However, it must be recognized that the most productive way to an extensive knowledge about the Selonian culture and ethnic history will be paved by an integration of humanitarian sciences – archaeology, history, anthropology, linguistics and ethnology. Only an integrated application of their investigation methods may help to achieve progress in this field of research.

The author expects that the archaeological investigation data of Visėtiškės and Miškiniai barrow cemeteries collected in 1985–1989 and included in this book will push the knowledge of material and spiritual culture of Selonians out of stagnation.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Peutinger's map with a Selonian river *Fliuvius Selliani* marked on it.

Fig. 2. Ethnocultural situation in the Baltic lands in the first half of the 1st millennium A.D: 1) barrow with stone circles area, 2) cultural groups of burials with stone circles and flat burial grounds of the lower course of Nemunas and Central Lithuania, 3) Prussian cultural groups, 4) Late Brushed Pottery culture, 5) Dnieper–Daugava Baltic culture (according to C. Engel, W. La Baume, A. Tautavičius, A. Mitrofanov).

Fig. 3. Development of barrow with stone circles culture in the middle of the 1st millennium: 1) Selonians, 2) Lettgallians, 3) Semigallians, 4) Samogitians.

Fig. 4. Ethnic regions at the beginning of the 2nd millennium AD.

Fig. 5. Burial sites of the southern part of Selonian territory.

Fig. 6. Selonian territory in the middle of XIII century on the basis of linguistic and archaeological data (according to K. Ancītis and A. Jansons).

Fig. 7. Ethnocultural situation in the north-east Lithuania in the 7–12 century: 1) barrow cemeteries, 2) flat burial ground cemeteries, 3) stray finds, 4) hoards, 5) southern boundaries of Selonian, 6) southern area of Selonian territory in the north-east of Lithuania (according to A. Simniškytė).

Translated by Ada Jurkonytė

ПАМЯТНИКИ СЕЛОВ НА ТЕРРИТОРИИ ЛИТВЫ

Витаутас Казакавичюс

Резюме

Селы – одно из самых малоизвестных балтских племен на территориях современной Литвы и Латвии. В письменных источниках они упоминаются уже в III веке, на карте водных путей римлян „*Tabula intermaria Peutingeriana*“, составленной в III или IV вв., копия которой сохранилась с X–XII вв. В ней упомянута река *Fliuvius Selliani*, которая теперь отождествляется с Даугавой (рис. 1). В более поздних исторических источниках имя селов появляется поздно, в начале XIII века. Их называют по-латински или по-немецки *selones*, *Selen* или *Selhen*, а страну, где они проживают – *Zelen*, *Selenland*. Упомянут важный центр селов Селпилс (*castrum Selonum*), находящийся на левом берегу Даугавы. В той же самой хронике утверждается, что селы жили вместе с латгалами в Кокнесе, т. е. на правом берегу Даугавы. Письменные источники конца XIII века определяют территорию селов, которая соприкасается на западе с ливами, на востоке со

славянами (гудами), на юго-востоке с земгалами, а с северо-запада – с латышами. Очень скудные упоминания о селонской земле имеются и в других письменных документах, например, в акте папы Римского Иннокентия IV (1254 г.), в котором подтверждаются права меченосцев на этот край. Селы также упоминаются в актах дарования Миндаугаса меченосцам Селонии 1254, 1255, 1261 гг. Как видно, исторические сведения о селлах скудны, более скудны, нежели о других родственных балтских племенах.

Для характеристики культуры селов и их территории требуется рассмотреть этнокультурную ситуацию в I тысячелетии нашей эры. Для этого не хватает только археологического материала. Требуются и исторические сведения, лингвистические данные и антропологический материал.

Цель данной статьи – обобщить собранный учеными материал о материальной культуре селов, их

обычаях и территории, а также опубликовать новые археологические источники – материал новоисследованных курганных могильников у дер. Висетишкес и Мишкиняй Аникшяйского района.

В первых веках нашей эры на территории балтских племен было несколько этнокультурных областей, которые археологи выделяют по виду археологических памятников. Позже сформировавшаяся область селов в то время была покрыта так называемой археологической культурой курганных могильников с каменными венцами. Она охватывала северную Литву и Жемайтию, южную, восточную и центральную Латвию (рис. 2). Самыми большими из исследованных памятников первой половины I тысячелетия этой культуры на территории Литвы являются курганные могильники в Муоришкяй, Биржайского р-на и Паиосте, Паневежского р-на. На территории Латвии такими памятниками являются Слатес Сила и Боки, оба в Екабпилском р-не. Это классические памятники культуры селов.

В середине I тысячелетия эта огромная культурная территория разделяется на несколько более мелких этнокультурных областей со своеобразными памятниками и погребальными традициями (рис. 3). С VI в. на территории селов вместе с курганами появляются и грунтовые могильники. Но, несмотря на начавшееся изменение погребальных обычаев, курганы на территории селов преобладают. Одними из самых известных погребальных памятников этого хронологического периода являются курганы с труположениями в Норкунай, Рокишкский р-н, в Латвии – это курганы в Ратуланы, Екабпилский р-н. Аналогичная ситуация остается и в начале II тысячелетия (рис. 4). Уже на ясно выраженной селонской территории находятся курганные и грунтовые могильники с труположениями. В южной части селонского ареала преобладающими остаются курганы с коллективными погребениями (рис. 5). Это, например, курганные могильники Мишкиняй и Висетишкес, Аникшяйский р-н. (см. статьи в этой книге). На территории Латвии это курганы Леясдопелес, Айзкраукльский р-н.

Историография селов до сих пор остается небольшой. В литовской археологической литературе о селлах упоминается, иногда подчеркивается, что для всестороннего анализа их культуры и территории не хватает данных, хотя некоторые исследователи отдельных памятников, без сомнения, причисляют их к селлам. М. Гимбутас, например, пишет, что в северо-восточной Литве и юго-восточной Латвии селы проживали с первых веков н.э. А. Таугавичюс в своей книге о Среднем железном веке в Литве о селлах упоминает коротко, но до сих пор наиболее исчерпывающе. Территория описывается в общих чертах, но автор косвенно говорит о культуре селов с начала н.э. Перечисляет курганы I–IV вв., исследованные в северо-восточной части Литвы. Он также написал специальную статью, посвященную непосредственно только селлам.

Р. Волкайте-Куликаускаене территорию селов в начале II тысячелетия очерчивает за пределами Литвы, на левом берегу Даугавы. В. Жулкус, говоря о межплеменной пустоши и мировоззрении балтов, видит селов на левом берегу Даугавы и в бассейне реки Нямуnelис. В последней синтетической работе об этногенезе литовцев селы упомянуты вместе с латгалами. Это непосредственное влияние латышской историографии, где еще с довоенных времен подчеркивается общность культур селов и латгалов и доминирующую позицию занимают латгалы.

Латышская историография о селлах и их культуре более обширна. Но латышские ученые стоят перед проблемой, как отделить селов от латгалов. Поэтому красной нитью по всей историографии Латвии проходит мысль об общности культуры селов и латгалов. Попытки отделения селов от латгалов были предприняты еще в конце XIX века. Это предпринял А. Биленштейн, который за основу взял исторические источники и лингвистические данные. Отдельно селы упомянуты в синтетической работе по археологии Латвии, изданной в 1926 г. В этой книге подчеркивается, что культура селов очень близка к латышской культуре. Известный латышский археолог Е. Штурмс отдельно селов не упоминает, их характеризует энциклопедически и утверждает, что селы жили не только на левом берегу Даугавы, но и на правом, а также в среднем течении и в низовьях реки Айвиексте. Эстонский ученый Х. Моора в своей работе о Древнем железном веке Латвии селов находит на левом берегу Даугавы. Позже он их уже не отграничивает от латгалов и говорит об общей латгало-селонской культуре. Такого же мнения придерживается и Э. Шноре. В последней книге, обобщающей археологический материал Латвии (1974) более на основе лингвистики, нежели археологии, селы выделены как на левом, так и правом берегу Даугавы и в бассейне реки Айвиексте уже во время Древнего железного века. А. Стубавс на проблему селов посмотрел с новой точки зрения, выдвинув гипотезу, что тождественность культур латгалов и селов является селонским наследием. Свою гипотезу А. Стубавс, к сожалению, не успел развить. Последняя работа, в которой публикуется материал и рассматриваются проблемы этнической истории селов, написана Э. Шноре. В книге описан материал 15 курганных могильников восточной Латвии.

В книге русского исследователя В. Седова "Финно-угры и балты в эпоху средневековья" (1987) территория селов отдельно не выделяется и объединяется с латгалской, но культура описывается отдельно и сравнительно исчерпывающе.

Немало достижений в исследовании культуры селов имеют литовские и латышские языковеды. Больше всего из литовских ученых селлами занимался К. Буга. Эпизодически ими интересовались В. Мажюлис, З. Зинкявичюс, С. Каралюнас. Из латвийских исследователей следовало бы подчеркнуть работы

Я. Энзелина, М. Рудзите, В. Руке, Я. Кушкиса, К. Анцитиса и А. Янсона. Последние опубликовали большую статью, посвященную селам. Все языковеды признают, что особенностью селонского говора является восходящая интонация и на основе этого причисляют к селам не только жителей левого берега Даугавы, но и бассейна реки Айвиексте. Но языковеды не могут датировать процессы развития речи.

Антропологи также внесли свой вклад в исследование селов. Особенно нужно отметить латышских исследователей Р. Денисову и Р. Гравере. Первая исследовала антропологический тип селонского этноса, вторая анализирует одонтологию селонского населения. Литовские антропологи своими достижениями похвастаться не могут, так как на территории Литвы антропологического материала из северо-восточной Литвы не имеется.

В исторических документах селонские земли детально охарактеризованы в акте Миндаугаса 1261 г. Они простирались от Даугавы у замка Науиннис (Даугавпилс) рядом с Копкелис до озера Луодис и по реке Дусета на север до озера Сартай, вокруг его до истоков Швентойи; далее до речки Латува, до речек Вашуока и Вешинта, далее по реке Лему на север до реки Муша и по ней до устьев Бабите (рис. 6). Языковед К. Буга на основе лингвистических данных уточняет селонскую территорию. По

его мнению, южная граница Селонии проходила примерно по линии Салакас, Таурагнай, Утена, Сведасай, Субачюс, Палевене, Пасвалис, Салочяй (рис. 6).

Новейшая попытка коррекции расположения селонских земель в VII–XII вв. была предпринята А. Симнишките. Она установила, что селы в конце Среднего железного века – начале Позднего железного века жили на более узкой территории, нежели до сих пор принято считать (рис. 7).

Подводя итоги вышесказанного, можно констатировать, что для изучения этногенеза селов, их территории и материальной культуры археологических данных еще не хватает. Недостаточны новые данные, полученные в смежных науках. Поэтому публикации новых археологических памятников Селонии необходимы. Также надо признать, что самый плодотворный путь для познания культуры и этнической истории селов идет через сотрудничество гуманитарных наук: археологии, истории, антропологии, лингвистики и этнологии. Только комплексное изучение селов может дать более исчерпывающую картину их истории. В этой книге публикуются материалы курганных могильников у дер. Висетишкес и Мишкиняй, которые, надеюсь, дадут новый толчок к познанию материальной и духовной культуры селов, находившейся до сих пор в мертвой точке.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Карта Пеутенгирия, на которой отмечена река Селов (Fluvius Selliani).

Рис. 2. Этнокультурная ситуация на территории балтов в первой половине I тысячелетия: 1) культура курганов с каменными венцами, 2) культурные группы погребений с каменными венцами низовья Нямунаса и грунтовых погребений Центральной Литвы, 3) прусские культурные группы, 4) поздняя фаза культуры Штрихованой керамики, 5) Днепро-Двинская культура балтов (по К. Энгелю, В. Ла Боме, А. Тауавичюсу, А. Митрофанову).

Рис. 3. Развитие культур в середине I тысячелетия: 1) селы, 2) латгалы, 3) земгалы, 4) жемайты.

Рис. 4. Этнокультурные регионы на территории балтских племен в начале II тысячелетия.

Рис. 5. Погребальные археологические памятники южной территории селов.

Рис. 6. Селонская территория в середине XIII века по данным исторических документов (по К. Анцитису и А. Янсону).

Рис. 7. Этнокультурная ситуация на территории северо-западной части Литвы в VII–XII вв.: 1) курганные могильники, 2) грунтовые могильники, 3) случайно найденные предметы, 4) клады, 5) южные границы Селонии, 6) селонская территория в северо-восточной Литве. (по А. Симнишките).

Перевел Витаутас Казакевичюс

Habil. dr. Vytautas Kazakevičius
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, tel. 61 49 35.